

## MARTIN SVATOŠ Jednota i Listy jubilují – a co dál?

V roce 1993 si připomínají čeští filologové - a nejenom oni - dvojí jubileum: v únoru uplynulo 125 let od založení Jednoty českých filologů a v prosinci 120 let od vydání prvního čísla Listů filologických. Toto dvojí výročí je příležitostí jednak k ohlédnutí a k bilanci předešlé činnosti, jednak k úvahám o aktuální funkci takto úzce specializovaného spolku i časopisu v současném životě české společnosti.

Ještě v šedesátých letech minulého století neposkytovala pražská univerzita potřebnou přípravu budoucím profesorům českých gymnázií v českém jazyce. Proto si posluchači české národnosti vytvořili v r. 1868 spolek - Jednotu českých filologů, který měl českému vědeckému dorostu nahradit neexistující českou univerzitu a český filologický seminář. Jednota tak vycházela vstříc potřebám české společnosti po vydání zákona o rovnoprávnosti češtiny a němčiny na národních a středních školách, kdy byl pocítován nedostatek českých učitelů. Zpočátku byla spolkem ryze studentským. Cílem její činnosti bylo dle stanov *podporovati snahy údův po vzdělání filologickém vůbec a pěstovati vzájemnost mezi nimi*. Tento cíl měl být realizován pomocí *přednášek a rozprav z oboru filologie a ušlechtilou zábavou*. Na týdenních schůzích se konaly přednášky, jimiž si studenti svépomocí doplňovali znalosti ve svém oboru a vykládali klasické autory, aby se učili kultivovat své myšlení a vyjadřování českým jazykem. Ač filologická Jednota nebyla ani prvním spolkem českých studentů ani prvním spolkem studentů určitého oborového zaměření, všechny starší i pozdější spolky vzniklé v Čechách přežila, byť ne v podobě oné pionýrské doby. Protože bylo třeba zajistit spolek finančně, záhy se změnilo původní pojetí spolku studentského na spolek vědecký, jenž sdružoval většinu českých filologů orientovaných na klasickou filologii a bohemistiku a do jehož čela byli voleni vysokoškolští a středoškolští učitelé, kteří pak na spolkových schůzích i přednášeli. Prvním nestudentským starostou byl středoškolský profesor Václav Otakar Slavík.

Nové stanovy z r. 1872 zahrnovaly i důležité předsevzetí vydávat spisy z oboru filologie. V r. 1873 začíná JČF vydávat vlastní vědecký časopis *Listy filologické a paedagogické* se zaměřením převážně na klasickou filologii a slavistiku, resp. bohemistiku. O redigování časopisu požádala Jednota svého protektora Jana Kvíčalu, jenž přibral za spoluredaktora klasickofilologické části Jindřicha Niederla (ten ovšem zemřel po vyjítí 1. čísla 2. ročníku), pro slavistickou, resp. bohemistickou část docenta slavistiky Jana Gebauera, a chtěje zaměření časopisu rozšířit ještě o pedagogiku, za redaktora tohoto oddílu vybral V. O. Slavíka (ten byl záhy nucen ze služebních důvodů se redakce vzdát). Počáteční existence

## M. Svatoš: Jednota i Listy jubilují – a co dál?

časopisu, jímž byly později vzdělávány a formovány generace českých jazykovědců a literárních historiků, byla zpočátku závislá na úsilí několika obětavých organizátorů a redaktorů, jakým byl např. mladý Josef Král. Finanční obtíže spojené s vydáváním časopisu byly způsobeny především tím, že dosud nebylo dostatečné množství filologů-učitelů a osvětových pracovníků (pro něž především byly Listy určeny), kteří by pocítovali potřebu vzdělávat sebe i druhé v českém jazyce a navíc náročnějším způsobem, než to činily populární týdeníky. Listy filologické měly vlastně tuto základnu odborné inteligence spoluvytvářet. Jednota sháněla předplatitele nejenom mezi profesorskými sbory českých gymnázií, ale i mezi kněžskými, městskými zastupitelskými orgány, na vedení českých záložen a spořitelen, zkrátka u všech představitelů tehdejší české kulturní veřejnosti.

Vzhledem k tomu, že na univerzitě neexistoval český seminář, kde by se pod odborným vedením profesora zpracovávala témata filologická a literárněhistorická a kde by se budoucí bohemisté učili vědecké práci, a že v přednáškách Jednoty převládala klasická filologie, čeští filologové založili českou sekci Jednoty jako náhradu za absenci českého a slovanického semináře. Stalo se tak v březnu 1876. Činnost sekce získala pod patronátem Jana Gebauera takovou pověst, že se jejího zasedání zúčastňovali i středoškolští učitelé.

Vydáváním LF zahájila Jednota vlastní ediční činnost. Zpočátku se spolek zaměřil na vydávání původních českých středoškolských učebnic, aby nahradil často špatné či nevyhovující překlady cizích učebních pomůcek. První knihou vydanou nákladem Jednoty byla *Cvičebná kniha ku překládání z jazyka českého na jazyk latinský pro VII. a VIII. třídu gymnasií* od Josefa Rissa, která vyšla v r. 1878. V r. 1885 začala vycházet *Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum*, což byla řada edicí antických autorů vydávaných pro školní potřebu.

Otřesy, které vyvolaly v celé české vědě a vlastně i v celé společnosti boje o Rukopisy královédvorský a zelenohorský v roce 1886, se nevyhnuly ani Jednotě. Naopak díky protagonistům sporu Janu Gebauerovi a jeho žákům, mezi něž možno počítat i tehdejšího starostu Jednoty Josefa Krále, a díky obojakému jednání Jana Kvíčaly se Jednota dostala do samého ohniska sporů. Dodnes se mohou filologové pyšnit tím, že jediná česká organizace, v níž tehdy našli oporu lidé, kteří nechtěli podřizovat vědecké bádání vlastenecko-politickému utilitarismu, byla Jednota českých filologů. Rozkol českého vědeckého světa v bojích o RKZ se odrazil i v redakci Listů. Poté co se uražený Kvíčala vzdal redakce LF, ujal se její klasickofilologické části Král, který pak redigoval časopis spolu s Gebauerem do r. 1905. Oba z něj učinili českou tribunu svých oborů na soudobé evropské úrovni. V r. 1886 bylo též rozhodnuto vypustit adjektivum *paedagogické* z názvu časopisu.

Ediční činnost byla i nadále důležitou složkou poslání Jednoty: od devadesátých let minulého století však došlo ke změně charakteru ediční činnosti Jednoty - od školních učebnic přešel spolek k vydávání vědeckých příruček a odborných monografií, z nichž některé měly pro vývoj česky pěstovaného oboru značný, ne-li zakladatelský význam. Jmenujme alespoň Královu *Řeckou rytmiku a metriku* či Vlčkovy *Dějiny české literatury*.

V meziválečném období prestiž Jednoty jako vědecké společnosti nezeslábl. V lednu 1925 byla zřízena brněnská pobočka, která vynikala svou přednáškovou činností, na níž se podíleli František Novotný, Ferdinand Stiebitz, Karel Svoboda. Jednota zintenzivnila svou ediční činnost, vytvořila i rozsáhlý vydavatelský program zohledňující potřeby vysokých škol. Třebaže velkorysá ediční koncepce nebyla zcela realizována, přesto vydávání cca 7-9 titulů ročně je úctyhodným výkonem. Kromě své běžné spolkové činnosti se JČF zúčastnila mj. přípravy II. sjezdu klasických filologů slovanských v Praze r. 1931, jehož materiály vydala v podobě konferenčního sborníku. Spolek se vyslovoval i ke školským reformám.

Stanovy Jednoty ukládaly členům péči o spolkovou knihovnu, která se systematickým doplňováním a odkazy profesorů stala jedním z nejvýznamnějších knižních fondů českých vědeckých institucí. V roce stoletého jubilea Jednoty spolková knihovna obsahovala dle A. Fialové přes 20 tisíc svazků s řadou cenných monografií a časopisů a do té doby, než došlo k jejímu několikerému stěhování (od konce 80. let), konala cenné služby nejenom filologům klasickým, ale i odborníkům příbuzných oborů.

Na práci Jednoty i Listů filologických se podíleli mnozí přední filologové, kteří se zasloužili o rozvoj svého oboru u nás: jmenujme alespoň Jana Kvíčalu, Jana Gebauera, Josefa Krále, Oldřicha Hujera, Otakara Jirániho, Karla Hrdinu, Františka Novotného, Hynka Vysokého, Ferdinanda Stiebitze, Bohumila Rybu.

Slavistická část Listů se v meziválečné době stále více redukovala na bohemistiku, na druhé straně se zásluhou K. Hrdiny a zejména B. Ryby záběr Listů filologických rozšířil i na studium latinského jazyka a písemnictví českého středověku, v němž se ukázal široký styčný prostor bohemistiky s latinskou filologií, což platilo samozřejmě i pro studium českého humanismu. Prerývkou ve vydávání Listů filologických tvoří léta okupace, kdy byl časopis JČF v r. 1942 sloučen na příkaz ministerstva pro lidovou osvětu s *Časopisem pro moderní filologii* a vycházel do r. 1945 pod názvem *Český časopis filologický*.

Po okupaci se opět oživila spolková aktivita, zvláště ediční činnost, protože Jednotě bylo obnoveno právo vydávat učebnice pro střední školy. Až do zastavení publikační činnosti vydal spolek dle zjištění J. Šmatláka 281 knih. I nadále se Jednota vyjadřovala k postupujícím školským reformám, především svým závažným Memorandem k návrhu školského

zákona z r. 1947, v níž poukazovala na úskalí jednotné školy, zvláště však na hrozící snížení úrovně našeho školství. K tomuto elaborátu však kompetentní orgány při svém rozhodování již nepřihlédly.

Po politickém převratu v r. 1948 se reorganizace vědeckého života v Československu dotkla záhy i spolkové činnosti, a tedy i Jednoty. Administrativním a, jak se někteří později vyjádřili, necitlivým zásahem došlo k faktické likvidaci Jednoty českých filologů jako svébytné vědecké společnosti. Na základě nového zákona o právu spolčovacím musely mít vědecké společnosti jakožto zřizovatele Československou akademii věd. Ústřední národní výbor v Praze zařadil JČF do kategorie vědeckých společností s tím, že dojde k vytvoření dvou filologických společností: jedné pro jazyk a literaturu českou, slovenskou a slovanskou, druhé pro jazyk a literaturu jiných než slovanských národů. Jednota protestovala a argumentovala tím, že se zabývá jednak filologií klasickou, jednak slavistikou a rozdělení těchto zájmů by znamenalo úplné ohrožení její samostatné existence - k čemuž záhy došlo. Oficiálně byla činnost Jednoty českých filologů zastavena v březnu 1954. V únoru 1954 byl ustaven přípravný výbor nového sdružení (ustavující schůze se však konala až v lednu 1956), které bylo podřízeno sekci jazyka a literatury ČSAV. Koncem r. 1954 požádal výbor Jednoty českých filologů ministerstvo vnitra o schválení organizačního řádu Jednoty klasických filologů. Podle tohoto organizačního řádu se nástupnická společnost měla zaměřit už jen na antický starověk a klasickou filologii, nanejvýše se měla věnovat studiu významu antické kultury pro rozvoj naší kultury; část slavistická, resp. bohemistická byla přiřčena jiným organizacím. Náplní činnosti nové Jednoty mělo být pořádání přednášek, sjezdů, zájezdů a exkurzí, výstav, recitačních večerů, divadelních představení, péče o překlady antických děl ad. Jednota - jako jiné spolky - byla již v r. 1949 de iure zbavena edičních možností, od r. 1953 připadlo vydávání Listů filologických nově vzniklému Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV, nyní Ústavu pro klasická studia Akademie věd ČR. Jakousi náhradou za Listy měly být od r. 1959 vycházející Zprávy Jednoty klasických filologů, jež přinášely i odborné i vědecko-popularizační články, recenze i překlady. Za jejich největší přínos pokládám vydávání bibliografických přehledů českých prací o antice. Prvním předsedou JKF se stal Karel Svoboda, od r. 1961 jí po dlouhá léta předsedal Karel Janáček, v současné době stojí v jejím čele Pavel Oliva. V r. 1956 byla ustavena i brněnská odbočka JKF, jejíž prvním předsedou byl Jaroslav Ludvíkovský. Odbočka pokračuje v přednáškové činnosti dodnes, kdy jí předsedá Antonín Bartoněk. V r. 1960 se stala JKF členem Fédération internationale des associations d'études classiques (FIEC) a zprostředkovaně se tak napojila na UNESCO.

Z Jednoty se však drastickou redukcí výuky antických jazyků na

školách, jejímž důsledkem byly i minimalizované možnosti získávat vědecký dorost, a omezením na filologii klasickou stala výlučná organizace, která úmrtími starších filologů postupně ztrácela členskou základnu. Navíc se svou exkluzivitou a malou snahou otevřít se přístupům a pohledům jiných disciplín připravila o možnost přilákat mladé intelektuály jiného zaměření a dostala se do určité izolace. Výjimku tvoří založení odborné skupiny pro studium středověku v r. 1960, která se díky mezioborovému zaměření, jež jí dal její dlouholetý vedoucí Pavel Spunar, stala pro badatele mnohých humanitních oborů daleko atraktivnější a její přednášky jsou hojněji navštěvovány než přednášky o antice. (Naskytá se ovšem otázka, do jaké míry jde o pobočku filologického spolku a do jaké míry je zde Jednota pouze zastřešující organizací.) Nejvýznamnější akcí Jednoty za minulého režimu byla patrně liblická konference pořádaná v r. 1968, věnovaná 100. výročí založení spolku a problémům výuky klasickým jazykům.

Následující léta tzv. normalizace donutila Jednotu - stejně jako řadu jiných spolků - omezit svou činnost pouze na konání přednášek. Z této entropie se JKF prakticky již nevzpamatovala. Nepružnost jedněch a nezáměr druhých má za následek, že kdysi tak významná kulturní instituce nemá na svou činnost finanční prostředky (o ministerských dotacích na vydávání odborných publikací nemůže být zřejmě ani řeči), Jednota se zatím nedokázala přizpůsobit novým tržně-ekonomickým podmínkám, potřebu sdružovat a setkávat se, diskutovat i bavit se, která kdysi motivovala založení spolku a postupem času slábla, se zjevně podařilo totalitnímu režimu definitivně vymýt, takže z původního programu JKF zůstaly dnes již jen přednášky jednou za měsíc navštěvované nepatrným počtem věrných; knihovna je rozptýlena, vydávání Zpráv Jednoty klasických filologů je nejisté...

Listy filologické jsou však po Časopise Národního muzea nejstarším českým odborným časopisem vycházejícím téměř bez přerušení až dodnes. (Po protektorátních letech druhý hiát způsobila ideologická transformace organizování české vědy, během níž v r. 1952 časopis nevyšel vůbec.) Listy si uchovaly i v uplynulém čtyřicetiletí standardní vědeckou úroveň - jsou vědeckým orgánem pro srovnávací jazykozpyt, klasickou filologii, středolatinštinu a novolatinštinu studia a bohemistiku starších období vývoje jazyka a literatury (do konce 18. století); u bohemistických prací převládaly příspěvky, v nichž se bohemistika metodologicky či materiálově sblíží s klasickou a středolatinštinou filologií. Studií o mladším období vývoje jazyka a písemnictví v Čechách než 16. století však bylo jako šafránu, rovněž články k dějinám oboru - odhlédneme-li od osobních či spolkových výročí - se vyskytovaly zřídka.

V r. 1993 převzal Ústav pro klasická studia i náklad Listů. Současná ekonomická situace vydavatele i snaha redakce rozšířit okruh čtenářů

Listů se mi zdá ne nepodobná zakladatelské době: Po čtyřiceti letech různých pro klasické vzdělání zhoubných školských reforem, kdy byla "úspěšně" zlikvidována desítky let se tvořící vrstva středoškolských učitelů-filologů, kteří mívali potřebu filologického a kulturněhistorického vzdělání přesahujícího horizont učebních osnov, by mělo být úkolem Listů filologických znovu pomáhat utvářet svět filologicky a kulturněhistoricky orientované české inteligence, v němž by pak nacházely své přeplatitele. Bude ovšem záležet na tom, nakolik zůstane časopis tribunou tradičních filologických metod a nakolik bude schopen otevřít se novému kulturněhistorickému bádání, kde rozbory slovesných památek nejsou samoučelné, naopak slouží k celistvému zkoumání kulturních jevů naší civilizace a k celistvému porozumění jejímu smyslu. Druhá cesta povede dle mého k rozšíření čtenářské obce Listů, třebaže pochybnosti zůstávají: zvolí-li redakce Listů obdobné cesty propagace časopisu jako jeho zakladatelé, nebude se obracet do již definitivně prázdného prostoru?

I spolek bude muset hledat v nové společenské situaci nový, aktuální smysl své existence. V časech represivního režimu mohl být (a také býval) jednou z nemnohých oficiálně povolených možností dobrovolného setkávání vědců i institucionálním útočištěm za daných možností svobodné vědecké diskuse. Živoření spolkové činnosti Jednoty i po politickém převratu 1989 souvisí pochopitelně se společenskými změnami, které jednak uvolnily kulturněspolečenský život, jednak otevřely široký prostor svobodnému bádání; odstranily mj. informační bariéry, takže jsme zaplavováni nevídaným přívalem informací, dat, kulturních podniků, odborných setkání či uměleckých zážitků. Vědecké spolky již nemusí (a ani nemohou) suplovat jiné dříve neexistující formy společenského života a jejich činnost má nadále přispívat "pouze" k rozvoji nezávislého vědeckého života. Ve velké konkurenci odborných či vědeckých akcí dnes zaujme ten, kdo dokáže oslovit co nejširší vzdělané publikum. Klasická filologie však - jako mnohé jiné humanitní obory - prožívá letitou krizi. Znalost latiny má sice ve veřejnosti stále velký prestiž, klasičtí filologové však díky tradičním metodám převážně mluvnického či lexikálního rozboru textů (Němci pro to mají výstižný výraz *Wortphilologie*) jsou bráni jako tu více, tu méně úctyhodní podivní ochotní popsat (*sit venia verbo*) mnoho stran o užívání jedné slovesné částice jedním autorem v jednom období jeho literární činnosti, a vyvolat tak odezvu v nejlepší případě dvou tří kolegů. Překročit úzké meze své vlastní specializace, pokusit se včlenit analyzovanou jednotlivinu do celku světa, kam náleží, příp. reflektovat smysl svého bádání dokáže málokterý. Snad proto jsem patrně nejvýstižnější charakteristiku cílů filologické práce nečetl od filologa, nýbrž od filozofa: Zdeněk Neubauer ve svém tolkienovském eseji *Do světa na zkušenou čili O cestách tam a zase zpátky* napsal: *Lze právem tvrdit, že filologie je vlastně poznávání smy-*

*slu projevujícího se v jazykových útvarech určité kultury, zvláště v písemných památkách. Její ethos je nesen láskyplným zřením jednoty mezi skutečností a myšlením v jazyce, jak o ní nejlépe svědčí písemnictví té které doby a společenství... Tak "klasická filologie" ... pojednává o všem, co spadá do antiky. Přesto nepředstavuje nesourodou směs znalostí o jazyce, písemnictví, umění, bájesloví a folkloru starých Řeků a Římanů. Jejím předmětem je prostě **antický svět** se svým svérázem a celistvostí, jak se zračí v dochovaných textech. Znáť tento svět, rozumět mu až do té míry, že se do něj dokáží duchovně přenést, v jeho rámci myslet a pohybovat se, to je vlastním cílem filologova úsilí a pohnutkou jeho lásky.*

Jak ukázala diskuse při pražském vzpomínkovém večeru k 125. výročí Jednoty klasických filologů, filologové nemohou nadále zůstat exkluzivním sdružením hrstky vyvolených a nenavázat komunikaci s jinými humanitními obory a s mladými intelektuály. Přednášky prezentující interdisciplinární přístup ke zkoumání určitého kulturněhistorického jevu by jistě přilákaly více zájemců (jak se to daří odborné skupině pro medievistiku) než přednášky úzce specializované, jejichž témata jsou přitažlivá a metody pochopitelné jen pro několik zasvěcenců. Snad by přesvědčily i středoškolské učitele latiny, řečtiny, dějepisu, případně další, že ani pro ně by takováto prezentace výsledků moderního bádání nebyla příliš obtížná a bez užitku. A mladí adepti vědy? Neškodí připomenout, že Jednota vznikla jako spolek studentský - není tedy na čase dát prostor, důvěru i zodpovědnost posluchačům filologických i kulturněhistorických oborů a získat je pro organizační i přednáškovou činnost spolku? Optimální by samozřejmě bylo, kdyby posluchači nečekali na naše "laskavé" vyzvání a sami se aktivizovali, třeba vytvořením studentské sekce JKF, a tak ukázali skeptikům, že nepostrádají kvalit svých předchůdců studujících před 125 lety. Možným východiskem z krize by mohlo být i opětné sloučení bohemistů, příp. dalších filologů s filologií klasickými pod staronovou hlavičkou Jednoty českých filologů. Přednáškovou činnost Jednoty by to jistě obohatilo a ani v jiných aktivitách by to nebylo spojení neorganické, jak nás o tom mohla historie Jednoty přesvědčit.

Pokud si (zvláště mladí) filologové nenajdou cestu ke "svému" spolku a pokud ten je nedokáže získat, zůstane Jednota klasických filologů jen zbožným přáním. A pokud si Jednota nenajde cestu k co nejširší vzdělané veřejnosti, jestli se filologové neotevřou přístupům jiných disciplín a nebudou spolu s nimi usilovat o **celistvé** uchopení světa, jenž je předmětem jejich zkoumání, sami se odsoudí do "ghetta vyvolených", což nebude než předstubeň zániku - naší klasické filologie i její Jednoty.